

interpretatie

Tijdschrift voor bijbelse theologie

Dag 3

*De derde
keer is anders*

God als jaloerse echtgenoot

Onze eigen rol in het lijdensverhaal volgens Matteüs

Il Cantico delle Creature (gezang 400 uit het Liedboek voor de Kerken), uit Yoyo mama yo

Fotograaf

Aangenaam

Na mijn vijftigste vond ik het tijd voor iets nieuws. Het werd serieuze fotografie. In onze Haarlemse doopsgezinde gemeente runnen we een galerie, De Gang. Via deze, ooit door Pieter Teyler van der Hulst c.s. (ja, die van het museum) geschonken ruimte, maakte ik kennis met diverse fotografen en hun werk. Het begon me te fascineren. Een keer hing een bekende kunstenaar foto's op waarvan ik dacht: dat kan beter. Meteen beseftte ik: doen dus, Heijn. Zo is het gekomen. Fotograferen, zo leerde ik, is vooral beeldend denken, vervolgens kijken, dan kijken door de lens en ten slotte selecteren, vooral niet te veel laten zien. Het gaat om licht, verhaal, compositie en bij mij ook om kleur. Zwart-wit is voor de echt groten. Ik fotografeer het liefst met een sta-

tief en een vaste lens, zeer traditioneel. In mijn onderwerpen spelen allerlei inspiratiebronnen mee. Zoals het werk van de inpakkunstenaar Christo (zie blz. 9 en 25) of de buitengewoon boeiende fotografie van Vivianne Sassen. Maar ik blijf theoloog, dat bepaalt uiteindelijk mijn denken. Naar ik hoop een creatief theoloog. Fotografie is voor mij uiteindelijk het streven 'schone en sublieme 'platen te trekken', om het op z'n Vlaams te zeggen. Of anders gezegd: mensen op een andere manier te laten kijken door dingen juist niet te laten zien.

Herman Heijn

Illustratie omslag: Nevi Lidyawati en vitis venifera, uit Dansen met de Gouden Kikker

Herman Heijn (1955) is predikant en fotograaf in Haarlem. Daarvoor stond hij in Amersfoort en Antwerpen. Hij is betrokken bij het project Building Bridges of Hope van de Engelse Raad van Kerken, zit in het bestuur van de Nederlandse Zendingsraad en is adviseur van De wereld van Jansje, uitverkozen tot de beste winkel van Haarlem in 2010 en 2011.

Van zijn hand en via zijn lens verschenen *Yoyo mama yo, an African songbook*, in samenwerking met Jan Marten de Vries, *Dansen met de Gouden Kikker - Global Warming & het Onze Vader* en *Via Teylers Gang: Over de toekomst van kerken*.

Van de redactie

Jezus verrees op de derde dag uit het graf, zo vertelt de traditie. Waarom niet op de tweede of op de vijfde dag, of gewoon 'een paar dagen later'? Die vraag was voor de redactie van *Interpretatie* een goede aanleiding om 'dag 3' als bijbels gegeven te thematiseren. Zodoende schrijft Leo Mock over het eigen karakter van de derde scheppingsdag in Genesis 1. Willien van Wieringen trof een uiterst pijnlijke derde dag aan in Genesis 34. Lidwien van Buuren kijkt nog eens goed naar het verhaal over de bruiloft die 'op de derde dag' in Kana plaatsvindt. Klaas Smelik gaat na waarom in verhalen zo veel dingen in drieën gaan, en Bas van den Berg bespreekt de drieslag in de joodse didactiek. Ook de beeldkroniek gaat over de derde dag. Een lang artikel over de opstanding van Jezus op dag 3, van de hand van Peter-Ben Smit, besluit de thematische reeks. Omdat Pasen dichtbij is, schrijft Annette Merz over de duisternis in het kruisingsverhaal (die nota bene

drie uur duurt). Piet van Midden leest een dictaat van Frans Breukelman over het lijdensverhaal volgens Matteüs. Omdat het Oecumenisch Leesrooster voorstelt om na Pasen uit Handelingen te gaan lezen, geeft Jean Bastiaens alvast stof tot nadenken over dat boek. Nu de PThU-vestiging in Kampen gaat sluiten, geeft Klaas Spronk een beeld van anderhalve eeuw bijbelse theologie aan die predikantsopleiding. Op de achterpagina wordt gedebatteerd – over een computer-game.

In dit nummer

Dag 3

4 Dag 3 van de schepping
Leo Mock	28 Bijbelse theologie: Het bijbels-theologische profiel van de PThU, Kampen
Klaas Spronk	En verder
8 Die pijnlijke derde dag...
Het verbondsteken misbruikt in Genesis 34?
Willien van Wieringen	30 Dinsdag of zondag?
De derde dag in Johannes 2:1-11
Lidwien van Buuren	2 Over de fotograaf
12 Driemaal is scheepsrecht
Drievoud in de Hebreeuwse Bijbel
Klaas A.D. Smelik	34 Beeldkroniek: De derde dag, viermaal in beeld
Eddy van den Brink	7 Signalement
15 Ten derde dage verreezen van de doden
Peter-Ben Smit	37 Leesrooster: De hele wereld in een boek!
De Handelingen van de Apostelen
Jean Bastiaens	19 Cultuur
Vrouwen voor het voetlicht
20 Existentiële duisternis of incident in het heelal
De zonsverduistering tijdens de kruisiging
Annette Merz	41 Lijdensgeschiedenis bij Matteüs
Piet van Midden	25 Over het beeld
26 Het getal drie in lev-verhalen
Bas van den Berg		33 Cultuur
Fototentoonstelling Religie Nu
		44 Recensies
		47 Colofon en vooruitblik
		48 Debat
In Bioshock is het goede de beloning

Leo Mock

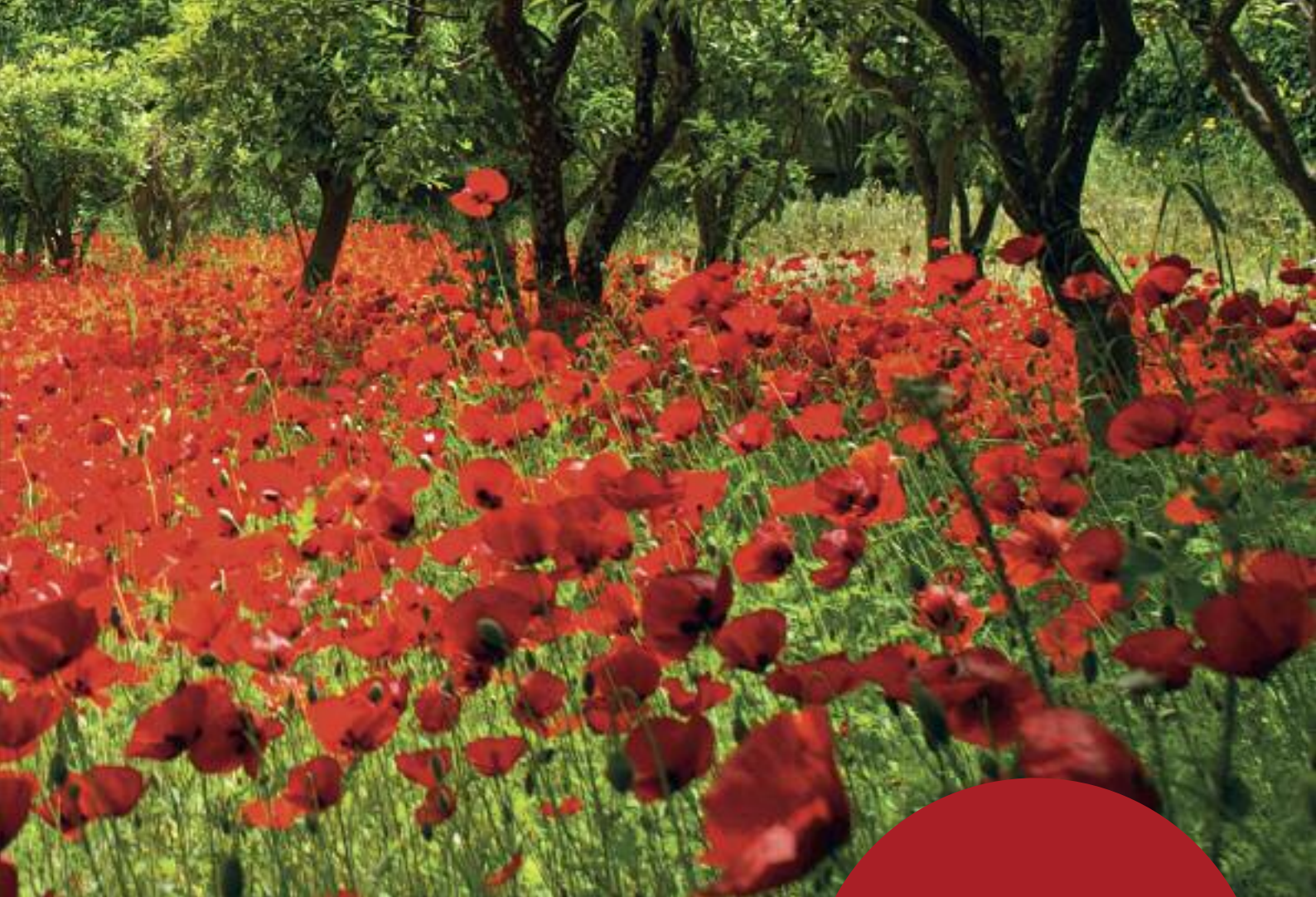
Dag 3 van de schepping

Wat is er toch zo speciaal aan de dinsdag? Er gebeuren in de Bijbel en in het jodendom allerlei bijzondere dingen op deze 'derde dag'. De oorzaak zou wel eens in de schepping ingebakken kunnen zijn.

De Tenach/het jodendom lijkt iets met het getal 3 te hebben (en ook met 7 en 10, maar dat is een ander verhaal...). Zo lijken belangrijke gebeurtenissen zich vooral op de derde dag voor te doen: het is de derde dag waarop Abraham de plek van de offerande van Isaak al uit de verte ziet (Gen. 22:4); Sichem wordt op de derde dag ná de besnijdenis door de twee zonen van Jakob aangevallen (Gen. 34:25); het is op de derde dag dat Farao zijn verjaardag viert, de dromen van de overste der wijnschenkers en de opperbak-

ker uitkomen en Josefs bevrijding begint (Gen. 40:20). Natuurlijk was de openbaring op Sinai op de derde dag van de maand (Ex. 19:16); iemand die onrein is, moet op de derde en de zevende dag bespat worden met het reinigingswater van de Rode Koe (Num. 19:12); op de derde dag na de strijd komt een boodschapper aan David vertellen dat Saul en Jonathan in de oorlog gesneuveld zijn (2 Sam. 1:2-4). En dan heb je nog de joodse Bijbel, die ingedeeld is in drieën: Tora, Profeten, en Geschriften; het joodse volk, dat bij de rabbijnen uit drie delen bestaat: Israëlieten, levieten en priesters; zijn er drie aartsvaders; en is het kleinste rechtscollege bij de rabbijnen een drietal wijze mannen...

Dat rechtvaardigt de vraag of er ook iets bijzonders aan de hand is met de derde scheppingsdag in Genesis 1. Nu is het scheppingsverhaal een heikel stuk om over te schrijven. Niet omdat de taal van de Tora hier nu zo ingewikkeld is, het lijkt

Elk jaar verschijnt de derde dag opnieuw: sinaasappelboomgaard op Rhodos

juist best concrete taal. Maar misschien is dat wel juist het probleem, want wat staat er nu eigenlijk, wat betekent het? Het scheppingsverhaal wordt al in de oude rabbijnse bronnen druk becommentarieerd en verklaard, maar vaak roepen die verklaringen weer nieuwe vragen op. En ook de middeleeuwse joodse bijbelexegeten hadden het er druk mee: wat betekent het eerste woord – *bereesjiet* – nu eigenlijk? In het begin, in een begin, of ‘In het begin van het scheppen van hemel en aarde’? In de Talmoeed worden de scheppingswerken, de *maäsee bereesjiet*, genoemd als een gebied van de esoterie waarover je maar het beste niet kan uitweiden in het openbaar. Je mag deze kennis alleen met één geschikte leerling tegelijk bestuderen, niet met twee (Misjna Chagiga 2:1). In zijn commentaar op het scheppingsverhaal verwijst Nachmanides dan ook meerdere keren naar de esoterische dimensie van dit verhaal, en dat het alleen aan een enkeling is gegeven om het te doorgronden. Anderen stellen dat het naïef zou zijn om te denken dat de Tora werkelijk een exacte, feitelijke beschrijving geeft van de schepping. Kortom, het is een uitdaging om over het scheppingsverhaal te schrijven...

Water en aarde

De derde dag begint met de begrenzing tussen water en aarde – land en zee. Hierzonder zou de aarde niet bewoonbaar zijn voor de mens en de meeste dier- en plantensoorten. Op deze derde dag wordt duidelijk wat er in de twee eerdere dagen is

gebeurd. Na de eerste scheppings‘daad’ van God uit het niets lijkt alles in een toestand van vermenging en chaos te bestaan: licht en duisternis, vloeibaar en vast, boven en beneden – hemel en aarde – lopen in elkaar over. Volgens Nachmanides is de afgrond (*tehom*) uit het tweede vers van Genesis een amorf mengsel van aarde en water. Nu komt veel van het scheppingswerk erop aan om de verschillende materie, entiteiten, en vormen van elkaar te scheiden, te begrenzen. Licht en donker worden op de eerste dag van elkaar gescheiden, en dag en nacht ontstaan – een vast tijdsritme.

Op de tweede dag vindt er een scheiding plaats tussen het water dat de wereld vult – het uitspansel (*rakia*) zal een scheiding maken tussen het water beneden dat zich op de aarde bevindt en het water boven. Het uitspansel wordt ook hemel genoemd door God – *sjamajim*. De vraag rijst dan natuurlijk wat er zich boven het uitspansel bevindt – blijkbaar is er ook nog ‘iets’ boven de hemel, een iets dat vooral water is volgens de Tora. Boven de ‘gewone’ zichtbare hemel bevindt zich volgens sommigen de Hemel der Hemelen – de allerhoogste

Natuurlijk was de openbaring op Sinai op de derde dag van de maand

hemel, aangeduid in het Hebreeuws als *sjemee hasjamajim*, waarover we lezen in Psalmen (148:4): Looft Hem, hemel der hemelen, en wateren boven de hemel (zie ook Neh. 9:6). Hiermee is de hemel waarvan al in het eerste vers werd gesproken gereed.

Voor de derde dag: bloembollenteelt Zeeland

Tweemaal goed

Ondertussen is het onder het uitspansel nog een chaos. Water en land lopen nog steeds in elkaar over en door elkaar heen. God laat al het benedenste water zich verzamelen naar één plek – de zeeën –, waardoor het droge land zichtbaar wordt. Het droge land (*jabasja*) wordt door God aarde genoemd – *erets*. Hiermee is nu ook de aarde uit het eerste vers zichtbaar geworden. Nu zijn hemel en aarde werkelijk gemaakt. God zag dan ook dat het goed was. Al meer dan 1500 jaar geleden merkten de rabbijnen echter iets merkwaardigs op aan die uitdrukking ‘en God zag dat het goed was’. Bij de meeste scheppingsdagen wordt deze Goddelijke goedkeuring één keer uitgesproken, behalve bij twee dagen: op de tweede dag ontbreekt ze, en op de derde dag komt ze juist twee keer voor (Gen. 1:10 en 1:12). De eenvoudige uitleg is dat het werk van de tweede dag pas op de derde écht af was. Het uitspansel heeft pas een functie als op aarde ook water en land gescheiden worden. Het dubbele ‘en God zag dat het goed was’ op de derde dag slaat dus zowel op de scheiding tussen water en land en het maken van het uitspansel als op het ontspruiten van de bomen en gewassen.

Een andere uitleg stelt dat het begrip scheiding (Hebreeuws: *hivdiel*), dat op die tweede dag twee keer genoemd wordt, een negatief begrip is. Het wijst immers op strijd en dualiteit. Daarom was het niet passend om deze dag per se ‘goed’ te noemen. De derde dag ‘corrigeert’ als het ware het negatieve

aspect van de tweede dag. Hoewel scheiding een negatief begrip is, blijkt op ‘Dag 3’ dat de scheiding tussen ‘water en water’ uiteindelijk goed was, want hierdoor ontstonden land en water als afzonderlijke gebieden. Hiermee werd het eerste leven op aarde mogelijk gemaakt: dat van de gewassen, planten en bomen. De aarde wordt aangekleed met allerlei soorten gewassen en planten – sommige met eetbare zaden, andere zonder zaden. En ook de bomen naar al hun soorten verschijnen. Sommige commentatoren wijzen erop dat er alleen wordt gesproken over vruchtdragende bomen. We bevinden ons hier nog in de ideale schepping van vóór de zondvloed, waarin alle bomen nog vruchten dragen. Niet-vruchtdragende bomen zijn een teken van de vervloekte aarde ná de zonde van Adam. De Midrasj stelt dan ook dat ook het paradijs – de tuin van Eden – op deze dag is geschapen. Met recht wordt over de derde dag twee keer gezegd ‘en God zag dat het goed was’.

Overgangsdag

Je zou ook kunnen zeggen dat de derde dag de overgang vormt tussen de embryonale fase van de schepping, waarin alles al in potentie aanwezig is – de eerste twee dagen – en de fase waarin het aardse leven in al zijn facetten vol zichtbaar en manifest wordt, met de mens als laatste creatie – de vierde, vijfde en zesde dag. Dit idee ligt misschien ook ten grondslag aan een andere uitspraak in de rabbijnse literatuur, die stelt dat de dinsdag de overgang vormt tussen de sjabbat van de afgelopen week en de aankomende sjabbat. Tot en met dinsdag is er nog iets van de heiligheid van de sjabbat van de afgelopen week aanwezig. En vanaf woensdag straalt ons al iets tegemoet van de komende sjabbat. De dinsdag vormt de verbinding tussen de beide sjabbatdagen, tussen deze beide dagen die de messiaanse, ideale wereld symboliseren.

Toch is het volgens anderen niet alles goud wat er blinkt. In een wat pessimistische lezing is in die derde dag al het zaad te ontdekken voor de zondeval en de imperfecte wereld waarin de mens nu leeft. Zo ontdekte men een discrepantie tussen de opdracht aan de aarde om ‘vruchtbomen die naar hun soort vruchten zullen dragen’ voort te brengen (1:11) en het uiteindelijke resultaat: ‘vruchtdragende bomen, waarin zaad zit – naar hun soorten’. Het minieme verschil zit hem erin dat in de opdracht twee keer het woord ‘vrucht’ te lezen is (*perie*), en in de uitvoering slechts één keer. Met enige fantasie kun je de goddelijke opdracht zo lezen dat de ‘vruchtboom’ (*eets perie*) niet alleen vruchten voortbrengt, maar zelf ook vrucht is. De bedoeling was dat de boom zelf ook smaak zou hebben en eetbaar zou zijn, net als de vrucht. De aarde deed dit echter niet en bracht slechts bomen voort met eetbare vruchten. Dit is als het ware een voorafschaduw van de zonde van Adam, die ook ongehoorzaam is. Vandaar dat de aarde later na de zondeval vervloekt zal worden, samen met Adam zélf (commentaar van Rasji op Gen. 1:11).

Een mystieke uitleg ziet dit beeld over een vrucht en de boom als de verhouding tussen daad (vrucht) en intentie (boom). In de ideale wereld is er geen tegenstelling tussen de zuivere gedachten en de goede daden die ze voortbrengen. In de imperfecte wereld is er een discrepantie en kan een ogenschijnlijk goede daad ook voortspuiten uit verkeerde intenties en mo-

tieven (Baruch Ashlag). In de herstelde wereld zijn daad en intentie weer met elkaar in overeenstemming.

Genesis/Exodus

Anderen wijzen er nog op dat er een semantische link loopt tussen de derde dag en het Exodus-verhaal. Het Hebreeuwse woord voor 'droog land' (*jabasja*) dat twee keer voorkomt in de passage van de derde dag, in combinatie met de woorden water (*majim*) en zee (*jam*), roept de associatie op met een passage in het Exodusverhaal waarin dezelfde woorden gebruikt worden:

En Mozes strekte zijn hand uit over de zee en tegen het aanbreken van de morgen vloeide de zee terug in haar bedding, terwijl de Egyptenaren haar tegemoet vluchtten; zo stortte de Eeuwige de Egyptenaren midden in de zee. De wateren vloeiden terug en bedekten de wagens en de ruiters van de gehele legermacht van Farao, die hen in de zee achterna getrokken waren; er bleef van hen niet één over. Maar de Israëlieten gingen op het droge [*bajabasja*] midden door de zee [*betoch hajam*] en het water was hun rechts en links als een muur. (Ex. 14:27-29, naar NBG vert.)

Je zou dit kunnen lezen als het tenietdoen – tijdelijk – van wat er op de (tweede en) derde scheppingsdag werd volbracht.

De grenzen tussen boven en beneden, tussen water en land worden hier op hun kop gezet en tijdelijk teruggebracht tot de oerchaos. De kiem van de verlossing van Israël lag dus al in de derde scheppingsdag, maar tegelijkertijd bevat die derde dag dus ook de wortel van de ballingschap. Want geen Exodus zonder ballingschap (zie het artikel van J. Cohen over Pesach op www.yeshiva.org.il).

Hoe het ook zij, in de joodse traditie geldt de derde dag van de week als een dag met een positief karakter. In sommige joodse stromingen wordt de derde dag daarom als extra geschikt beschouwd om een huwelijk op te sluiten. Mazzeltofi!

Drs. L. Mock is docent Hebreeuws aan de UvA en aan de Universiteit van Tilburg. Hij schreef enkele populaire boeken over het jodendom, en geeft er lezingen en cursussen over in het land.

Signalement

Over het werk van Th.J.M. Naastepad (1921-1996)

Ineke van der Vlis, *Laat ons de woorden wagen van 't woord dat is geschied*
In de serie van de Vereniging voor Theologie en Maatschappij is een boekje verschenen over het werk van Naastepad. Het is een plaatsing van het werk van Naastepad in de context van zijn tijd, en zijn eigen gang door de kerk en het leven. De auteur heeft vele documenten, brieven en boeken van Naastepad bestudeerd en citeert hier veelvuldig uit. Dit toont de verrassende en interessante lezing van bijbelboeken aan waar Naastepad om bekend was, maar ook hoe hij in staat was deze boeken actueel te vertalen. Dat laatste betekent dat nogal eens duidelijk blijkt dat zijn uitleg voor het moment geschikt was, maar nu erg gedateerd is. Uit het boekje blijkt echter bovenal het respect van de auteur voor het werk en de persoon van Naastepad. Beoogd lezerspubliek zullen vooral de lezers van Naastepads werk zijn en de oud-leden van Arauna, de gemeenschap die hij jaren leidde.
Narratio, Gorinchem 2011. 94 pag., € 9,- ISBN 978 90 5263 224 7

Theologische bijdragen in tijden van secularisering

Mohamed Ajouaou, Erik Borgman, Pim Valkenberg (red.), *Islam in Nederland*
Dit is een opmerkelijk boek in die zin dat het debat over de islam in Nederland niet benaderd wordt vanuit al of niet geseculariseerd Nederland, maar vanuit de islam zelf. De rollen worden dus omgedraaid. Kan de islam iets toevoegen aan de maatschappij? Zo komen aan de orde moslimvisies op maatschappelijke verantwoordelijkheid, visies vanuit de islam op de relatie mens en God, individu en samenleving, autonomie en gehoorzaamheid. Vanzelfsprekend wordt ook ingegaan op actuele discussies rond ritueel slachten, wordt eerbied betoond voor het op rituele wijze slachten van dieren tegenover de algemene acceptatie van de bio-industrie en wordt ingegaan op de vraag waarom hoofddoek en hoofdbedekking niet geaccepteerd worden en een tatoeage geassocieerd wordt met vrijheid en individualiteit.
Boom, Amsterdam 2011. 218 pag., € 22,50. ISBN 978 90 850 6370 4

Tora in de westerse cultuur

Tenachon (red.), *Grenzeloos vertrouwen. In het voetspoor van Abraham*
Tenachon was tot voor kort een uitgave van de Folkertsma Stichting voor Talmudica, nu voortgezet in de Stichting Pardes. Het bekende tijdschriftformat is vervangen door een magazine in boekformaat, mooi geïllustreerd en zeer overzichtelijk vormgegeven. Dit boekje is het 6e in de serie 'Tora in de westerse cultuur' en handelt over Abraham. Leo Mock leidt het thema uit de Tenach in met: Abraham bracht Isaac voort - over beeld en gelijkenis. Vervolgens komt de doorwerking in het tweede testament aan de orde (Bas van den Berg); doorwerking in kunst, cultuur en wetenschap (Jonneke Bekkenkamp); doorwerking in filosofie, zingeving en actualiteit (Rachel Reedijk); en ten slotte doorwerking in het (post)moderne leven (Achsa Vissel). Een mooie nieuwe opzet.
Stichting Pardes, Amsterdam 2011. 48 pag., € 11,80 (proefnummer). ISSN1388 6297